

ΕΛΛΑΔΑ
ΕΚΤΟΣ
ΕΛΛΑΔΟΣ

Ο «ΘΗΣΑΥΡΟΣ»
ΑΠΟ ΤΟ
ΟΛΑΝΕΣΤΙ

01
Η «ερυθρά» αίθουσα του Μουσείου,
όπου εκτίθενται οι αρχαιότητες.

Το 1958, σε ένα χωριό της Δημοκρατίας της Μολδαβίας, βρέθηκε αποθησαυρισμένο ένα σύνολο από μπρούντζινα μέρη αμυντικού οπλισμού — κάποια επιχρυσωμένα. Ο «θησαυρός» περιλάμβανε περικνημίδες, κράνη και ένα λύχνο με εγχάρακτη επιγραφή, μάρτυρα της πολύ διαδεδομένης λατρείας της Εφεσίας Αρτέμιδος στον βόρειο και βορειοδυτικό Πόντο. Έχει διατυπωθεί η υπόθεση ότι η αποθησαύριση των αντικειμένων, που τοποθετούνται ανάμεσα στο τέλος του 5ου και το γ' τέταρτο του 4ου αιώνα π.Χ., πραγματοποιήθηκε κατά την εκστρατεία του μακεδονικού στρατού εναντίον των Σκυθών (331–330 π.Χ.).

02

NATALIA MATEEVICI

Δρ Αρχαιολόγος, ερευνήτρια στο Μουσείο του Κισινάου

ΤΟ ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ ΤΟΥ 1958 ΕΝΑΣ ΚΑΤΟΙΚΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΟΛΑΝΕΣΤΙ (Olănești), στην κοιλάδα του Τύρα (Δνείστερου), στη σημερινή Δημοκρατία της Μολδαβίας, βρήκε στο χωράφι του ένα σύνολο αποθησαυρισμένων αρχαίων αντικειμένων. Έβγαλε από τη γη, το ένα μετά το άλλο, οξειδωμένα μεταλλικά αντικείμενα καλυμμένα από την «πράσινη πατίνα» του χρόνου. Πέντε κράνη ήταν τοποθετημένα σε ελλειψοειδές όρυγμα βάθους 80 εκ., ενώ μισό μέτρο πιο πέρα, σε άλλο όρυγμα, βρέθηκαν δέκα περικνημίδες.

Τα ευρήματα μεταφέρθηκαν στο τοπικό σχολείο, όπου εξετάστηκαν πρώτα από τους αρχαιολόγους του Μουσείου του Κισινάου (πρωτεύουσας και τότε της Σοβιετικής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Μολδαβίας), οι οποίοι ξαφνιάστηκαν από τα αντικείμενα. Αμέσως εκφράστηκε η άποψη ότι πρόκειται για ένα «θησαυρό» με αρχαίο ελληνικό αμυντικό οπλισμό και τα αντικείμενα θεωρήθηκαν από την αρχή εντυπωσιακά. Η έρευνα που ακολούθησε προκάλεσε πλήθος ερωτημάτων στην επιστημονική κοινότητα της πρώην ΕΣΣΔ¹.

Τι ήταν όμως το σύνολο των αντικειμένων που αποτελούσαν τον «Θησαυρό του Ολανέστι» (όπως ονομάστηκε η ομάδα των ευρημάτων); Οι δέκα περικνημίδες, κάποιες από τις οποίες βρέθηκαν σε αποσπασματική διατήρηση, ήταν από επιχρυσωμένο μπρούντζο και τα πέντε κράνη ήταν και αυτά μπρούντζινα και το ένα από αυτά επιχρυσωμένο· σε σχετικά καλή κατάσταση διατηρήθηκαν μόνο τα τέσσερα². Τα κράνη ήταν τοποθετημένα στο όρυγμα κάθετα, «κτισμένα» το ένα πάνω στο άλλο, και κάλυπταν ένα άλλο αντικείμενο που δεν ανήκε στην κατηγορία του οπλισμού και το οποίο, επειδή προστατευόταν από το κράνος που το κάλυπτε, διατηρήθηκε σε άριστη κατάσταση.

Πρόκειται για έναν μπρούντζινο λύχνο (αρ. ευρ. FB.10652-1) με κυκλική οπή πλήρωσης από την οποία εκφύονται άλλες τρεις μικρότερες ζωόμορφες οπές σε σχήμα κεφαλής αετού (εικ. 4). Ανάμεσα στις τρεις αυτές οπές πλήρωσης οι μυκτήρες έχουν και αυτοί σχήμα πετεινού. Από το κέντρο της μεγάλης οπής ξεκινά ένα κυλινδρικό στέλεχος ανάρτησης το οποίο καταλήγει σε ανθρωπόμορφο δίσκο, έντονα στιλιζαρισμένο, πλάι στον οποίο είναι στερεωμένα δύο πουλιά (περιστέρια;). Ανάμεσά τους, στην κορυφή του στελέχους, έχει συγκολληθεί ένας δακτύλιος ανάρτησης διαμέτρου 3,2 εκ. Το λυχνάρι διαθέτει και τρία υποστηρίγματα σε σχήμα ποδιών πουλιού τοποθετημένα κάτω από την πεπλατυσμένη οπή πλήρωσης, στις αντίστοιχες θέσεις κάτω από τις μικρότερες «αετόμορφες» οπές πλήρωσης.

Σημειώνεται ότι οι οπές πλήρωσης και οι μυκτήρες φέρουν ίχνη χρήσης, ενώ στο σώμα του λυχναριού διακρίνονται πολλά ίχνη επισκευών.

Ένα άλλο λυχνάρι με παρόμοιο στέλεχος και στιλιζαρισμένο ανθρωπόμορφο δίσκο, χωρίς όμως άλλα διακοσμητικά στοιχεία εκτός από ένα δακτύλιο ανάρτησης στην άνω απόληξη του στελέχους, είχε βρεθεί στον σκυθικό τύμβο Baby (Alexeev 1987, σ. 30).

Τη σημαντικότερη όμως πληροφορία για το λυχνάρι τη δίνει η εγχάρακτη

03

02
Το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο στο Κισινάου.

03
Λεπτομέρεια του ενεπίγραφου λύχνου που αφιέρωσε η Ηγήνασσα Λύκωνος στην Εφεσία Αρτέμιδα.

04
Το μπρούντζινο λυχνάρι.

05
Το κράνος αττικού τύπου
FB.10652-5.

06
Το κράνος FB.10652-4
με το πρόσθετο
διακοσμητικό πλακίδιο.

07, 08
Κράνη φρυγικού-αττικού
τύπου (FB.10652-7 και
FB.10652-6 αντίστοιχα).

επιγραφή στο κάθετο στέλεχος (εικ. 3) όπου αναγράφεται: ΑΡΤΕΜΙΕΦΕΣΗΗ ΗΓΗΝΑΣΣΑ ΗΛΥΚΩΝΟΣ. Στην πρώτη δημοσίευση έγιναν δύο προσπάθειες ανάγνωσης της επιγραφής, αλλά και οι δύο αποδεικνύονται εσφαλμένες (Sergeen 1966, σ. 166). Η σωστή ανάγνωση είναι: *Ἀρτέμι Έφεσηή<ι> Ἡγήνασσα ἡ Ἀλύκωνος*³. Στην πρώτη δημοσίευση οι συγγραφείς αναφέρουν ότι η χρονολόγηση του λυχναριού μπορεί να τοποθετηθεί, με κριτήριο την επιγραφή, στον 6ο-5ο αιώνα π.Χ. (Sergeen 1966, σ. 134). Σε συζήτηση με τον επιγραφικό Άγγελο Ματθαίου⁴ προτάθηκε μια χαμηλότερη και στενότερη χρονολόγηση της επιγραφής προς τα τέλη του 5ου και τις αρχές του 4ου αιώνα π.Χ.

Από τα υπόλοιπα αντικείμενα του θησαυρού, τα τέσσερα κράνη που διατηρούνται σε ικανοποιητική κατάσταση ανήκουν σε δύο κατηγορίες: δύο αττικού τύπου (εικ. 5, 6) και δύο φρυγικού-αττικού τύπου (εικ. 7, 8). Τα δύο αττικά κράνη, πολύ καλά διατηρημένα, έχουν κατασκευαστεί με φύλλα μπρούντζου με σφαιρική την πάνω επιφάνεια, λείπουν όμως οι παραγναθίδες.

Το ένα από τα κράνη (εικ. 5, αρ. ευρ. FB.10652-5) έχει σημαντικές παραμορφώσεις στο επάνω μέρος. Έχει ύψος 25,6 εκ. και πλάτος βάσης 16,5 εκ. Στο άλλο (εικ. 6, αρ. ευρ. FB.10652-4) λείπει το επιρρίνιον (φαίνεται ότι είχε κοπεί από την αρχαιότητα, ενώ το τμήμα που είχε παραμείνει είχε γυαλιστεί, γεγονός που αποδεικνύει τη μακρόχρονη χρήση του).

Το κράνος έχει ένα διακοσμητικό στοιχείο στη θέση του μετώπου· ένα μικρό μπρούντζινο πλακίδιο (4,9x3 εκ.) φέρει την κατ' ενώπιον κεφαλή της Αθηνάς (αρ. ευρ. FB.10652-3), με πολύ ωραία απόδοση της κόμης, με τονισμένα τα μεγάλα και εκφραστικά μάτια της, ενώ πάνω στο κεφάλι, ως λοφίο, εξέχει ο λαιμός και το κεφάλι ενός κύκνου (εικ. 6). Το κράνος αυτό έχει και μια άλλη επιδιόρθωση — συγκόλληση με χαλκό — στα πλάγια.

Είναι εμφανή τα ίχνη των χτυπημάτων που δέχτηκε από όπλα εκείνης της εποχής. Αυτός ο τύπος κράνους χρονολογείται περί τα μέσα και το β' μισό του 4ου αιώνα π.Χ. (Sergeen 1966, σ. 140). Οι διαστάσεις του είναι: ύψος 21 εκ., βάση 22,7x19 εκ.

Δύο σχετικά ικανοποιητικά διατηρημένα κράνη και ένα τμηματικά σωζόμενο ανήκουν στον φρυγικό-αττικό τύπο. Όλα είναι κατασκευασμένα από μεγάλα μπρούντζινα φύλλα, όπως και τα αττικού τύπου. Τα λοφία τους έχουν τη γνωστή καμπυλωμένη προς τα εμπρός κορυφή, όπως ο φρυγικός σκούφος, ενώ στη βάση τους μοιάζουν με τα αττικά κράνη.

Πολύ λίγα είναι τα κράνη του τύπου αυτού που έχουν βρεθεί στον βόρειο ή βορειοανατολικό Πόντο. Η παλαιότερη ανακάλυψη, από το 1885, προέρχεται από τον σκυθικό τύμβο Μπαλσάια Μπλίζνιτσα (Bolshaja Bliznitsa) στο νησί Ταμάν της Ρωσίας (Tolstoi / Kondakof 1889, σ. 45, εικ. 55). Πολεμιστές (Θράκες) με παρόμοια κράνη εικονίζονται στις τοιχογραφίες του τάφου του Καζανλίκ (Βουλγαρία) (Mikon 1954, σ. 28) και στη σαρκοφάγο του Μ. Αλεξάνδρου της Σιδώνος, σήμερα στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Κωνσταντινούπολης (von Graeve 1970, πίν. 28.32-35).

Ένα από τα μπρούντζινα αυτά κράνη είναι επιχρυσωμένο (εικ. 7, αρ. ευρ. FB.10652-7), αλλά παρουσιάζει εμφανή ίχνη συμμετοχής του ιδιοκτήτη (ή ιδιοκτητών) του σε σκληρές μάχες — τόσο στο προστινό μέρος όσο και στα πλάγια παρατηρούνται βαθουλώματα από χτυπήματα (πιθανότατα με οδοντωτό ρόπαλο), ενώ στη μετωπική πλευρά υπάρχει χτύπημα βέλους. Σε μερικά εξωτερικά σημεία παρατηρούνται ίχνη συγκόλλησης με άργυρο κάποιων χρυσών (;) πρόσθετων δι-

09

10

11

12

ακοσμητικών πλακιδίων. Το ύψος του κράνους είναι 30 εκ., ενώ οι διαστάσεις στη βάση είναι 29x20 εκ.

Το άλλο κράνος δεν σώζει ίχνη επιχρυσώματος (εικ. 8, αρ. ευρ. FB.10652-6), αλλά η επιμελημένη καλλιτεχνική του διακόσμηση το καθιστά εξίσου πολύτιμο με το προηγούμενο. Και εδώ παρατηρούνται ίχνη σκληρών χτυπημάτων με μη αιχμηρό όπλο. Το ύψος του είναι 26,5 εκ. και οι διαστάσεις στη βάση είναι 24x18,5 εκ. Όπως και σε όλα τα άλλα κράνη δεν έχουν διατηρηθεί οι παραγναθίδες. Ιδιαίτερη σημασία έχουν τα διακοσμητικά στοιχεία στη μετωπιαία περιοχή, καθώς και στα πλάγια. Το ανάγλυφο στη μετωπιαία περιοχή εικονίζει την κεφαλή του Πανός με πλούσια κόμη που αποδίδεται με εξαιρετική τέχνη (εικ. 9). Η παρουσία της εικόνας αυτής στο μπροστινό μέρος του κράνους θα μπορούσε να έχει ρόλο αποτροπής ή πιθανόν τοτεμικό. Τα ανάγλυφα στις πλαϊνές πλευρές του κράνους αποδίδουν σκηνή αναρρίχησης πάνθηρα σε κλαδί (εικ. 10). Και οι τρεις εικόνες έχουν εκτελεστεί με εξαιρετική τέχνη, από ικανότατο μάστορα, ενώ ο ιδιοκτήτης του κράνους, που, όπως φαίνεται, δεν είχε μόνο τελετουργικό ρόλο, πρέπει να ήταν ανώτερος στρατιωτικός αξιωματούχος.

Το τρίτο κράνος που ανήκει στον φρυγικό-αττικό τύπο έχει αποκατασταθεί γραφικά με βάση τα σωζόμενα τμήματά του (εικ. 12, αρ. ευρ. FB.10652-9)· οι διαστάσεις στη βάση είναι 24x22 εκ. Στο εσωτερικό ενός από τα πλαϊνά τμήματα έχει χαραχτεί μια επιγραφή που αποδίδει συνδεδεμένα τα γράμματα ΑΝ (εικ. 11).

Εκτός από τα κράνη και το λυχνάρι με την ορνιθόμορφη διακόσμηση, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, στο «θησαυρό» περιλαμβάνονται και δέκα περικνημίδες. Έχουν διατηρηθεί όλες (μερικές μόνο τμηματικά). Είναι κατασκευασμένες από μπρούντζινα επιχρυσωμένα φύλλα. Οι περικνημίδες είναι ζεύγη διαφόρων μεγεθών, απόδειξη ότι ανήκαν σε περισσότερα πρόσωπα. Από τη μορφή αλλά και το μέγεθος, διακρίνονται δύο ομάδες.

Στην πρώτη ομάδα, με πρωιμότερη χρονολόγηση, ανήκει ένα ζευγάρι με ύψος 39,3 εκ., διάμετρο στο γόνατο 10 εκ. και στους αστραγάλους 7,5 εκ. (εικ. 18, αρ. ευρ. FB.10652-11, 11a). Από τις διαστάσεις θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι ανήκαν σε παιδί (;). Στις πλευρικές άκρες υπάρχουν διατρήσεις για τη στερέωση της τσόχινης ή δερμάτινης επένδυσης και του κουμπώματος της κνημίδας. Ο τύπος αυτός διακρίνεται στα μελανόμορφα αγγεία του τέλους του βου και των αρχών του 5ου αιώνα π.Χ. (Sergeev 1966, σ. 135).

Το δεύτερο ζευγάρι κνημίδων της πρώτης ομάδας (αρ. ευρ. FB.10652-8, 9) φέρει ίχνη μετατροπών, όπως φαίνεται από την αδέξια κοπή του κατώτερου τμήματος και την προσαρμογή τους στην περιοχή του αστραγάλου στη διάμετρο των 5,7 εκ. Το ύψος τους είναι 38 εκ., ενώ η διάμετρος στο γόνατο είναι 10 εκ. Και στις δύο περικνημίδες έχουν προστεθεί στα πλάγια, με στερέωση, από δύο βοηθητικές πλάκες για την καλύτερη προστασία της κνήμης (εικ. 15). Υποθέτουμε ότι οι μετατροπές αυτές πραγματοποιήθηκαν τον 4ο αιώνα π.Χ.

Όπως και οι υπόλοιπες, οι παραπάνω περικνημίδες είναι από επιχρυσωμένο μπρούντζο, δείγμα ότι ανήκαν σε εύπορους ιδιοκτήτες (ακόμα και οι πρόσθετες πλάκες του δεύτερου ζευγαριού είναι επιχρυσωμένες).

Το άλλο ζευγάρι περικνημίδων (αρ. ευρ. FB.10652-14, 15) ανήκει στη δεύτερη ομάδα (εικ. 17). Είναι και αυτές κατασκευασμένες από επιχρυσωμένα φύλλα μπρούντζου· κρίνοντας από τις διαστάσεις φαίνεται ότι τις χρησιμοποιούσε ένας μαχητής με εντυπωσιακή σιλουέτα, με τεράστιο και δυνατό κορμί, ενώ το σχήμα φανερώνει την εντυπωσιακή μυϊκή δομή της κνήμης. Το ύψος της περικνημίδας είναι 43-44 εκ., η διάμετρος στα γόνατα 11,5 εκ., ενώ στον αστράγαλο 7,2 εκ.

Στο εσωτερικό των δύο αυτών περικνημίδων έχουν χαραχτεί πέντε γράμματα, τα ίδια και στις δύο. Στην πρώτη δημοσίευση η επιγραφή διαβάστηκε ως ΓΑΡΜΕ (Sergeev 1966, σ. 137). Κατά την άποψή μου η σωστή ανάγνωση θα πρέπει να εί-

13

09
Η μετωπιαία περιοχή του κράνους FB.10652-6 (εικ. 8) με ανάγλυφη την εικόνα του Πανός.

10
Η ανάγλυφη εικόνα ενός αναρριχώμενου πάνθηρα στο πλαϊνό τμήμα του κράνους FB.10652-6.

11
Η εγχάρακτη επιγραφή στη σωζόμενη παραγναθίδα του κράνους FB.10652-9.

12
Τα σωζόμενα τμήματα του τρίτου κράνους φρυγικού-αττικού τύπου, FB.10652-9.

13
Ζωόμορφο περίαπτο με παράσταση γλαύκας.

14

15

ναι ΠΑΡΜΕ (εικ. 16) και θα μπορούσε να είναι η σύντμηση του ονόματος του ιδιοκτήτη, ένας Παρμενίων ή Παρμενίσκος ή άλλο όνομα με τα ίδια αρχικά. Με βάση τόσο τη γραφή όσο και το σχήμα των κνημίδων, αυτές χρονολογούνται στον 4ο αιώνα π.Χ.

Οι άλλες περικνημίδες σώζονται τμηματικά και έχουν ύψος: 42,5 εκ. (FB.10652-12, 12a), 43 εκ. (FB.10652-13), 42 εκ. (FB.10652-16) και 27 εκ. (FB.10652-10).

Το τελευταίο αντικείμενο του «Θησαυρού του Ολανέστι» είναι ένα περίαπτο (3x3,7 εκ., FB.10652-2), κατασκευασμένο από λεπτό φύλλο επιχρυσωμένου μπρούντζου (εικ. 13), πιθανότατα απεικόνιση γλαύκας, σύμβολο της Αθηνάς, θεάς της σοφίας και της πολεμικής στρατηγικής. Θα μπορούσε βέβαια να έχει άλλη ερμηνεία, αλλά αυτή φαίνεται να είναι η πιθανότερη.

Η υπόθεση στην πρώτη δημοσίευση, που έχει επαναληφθεί και αργότερα από τη Ν. Goltseva, η οποία δημιούργησε και έναν σχετικό πίνακα το 1989, ήταν ότι η αποθησαύριση των αντικειμένων πραγματοποιήθηκε κατά την εκστρατεία του μακεδονικού στρατού εναντίον των Σκυθών (331-330 π.Χ.) υπό το διοικητή της Θράκης και του Πόντου Ζωπυρίωνα, ο οποίος είχε διοριστεί από τον Αλέξανδρο. Ο μακεδονικός στρατός, 30.000 πολεμιστές, πολιορκήσε ανεπιτυχώς την Ολβία (Ιουσ., 37.3.2).

Ο ίδιος ο Ζωπυρίων σκοτώθηκε κατά την υποχώρηση στις μάχες που ακολούθησαν με τους Σκύθες και τους Γέτες — στη σκυθο-γετική έρημο, όπως αναφέρει ο Κούρτιος Ρούφος (10.1.43). Ο Σεργκέεβ, στη δημοσίευση του 1966, διατυπώνει την υπόθεση ότι η διαδρομή της υποχώρησης του μακεδονικού στρατού περνούσε από την περιοχή στην οποία σήμερα βρίσκεται το Ολανέστι (Sergeev 1966, σ. 142).

Σύμφωνα με μια άλλη, πιο ευφάνταστη, υπόθεση που αφορά την ιστορία του

16

17

18

λυχνariού με την ορνιθόμορφη διακόσμηση και έχει διατυπωθεί στην πρώτη δημοσίευση, το λυχνάρι, όπως φαίνεται από την επιγραφή που φέρει, ανήκε στο Αρτεμίσιο της Εφέσου, που είχε πυρποληθεί από τον Ηρόστρατο το 356 π.Χ., και μετά, καταλήγοντας στην ιδιοκτησία ενός από τους πολεμιστές του μακεδονικού στρατού, «περιφέρθηκε» σε όλες τις πολεμικές εκστρατείες έως την «αποθησαύρισή» του (Sergeev 1966, σ. 134-135).

Η λανθασμένη ερμηνεία της επιγραφής οδήγησε στη διατύπωση αυτών των υποθέσεων οι οποίες ασφαλώς δεν ισχύουν. Είναι γνωστό ότι, μετά την καταστροφή ενός ναού, ακόμα και από πυρκαγιά, όλα τα ιερά αντικείμενα τοποθετούνταν σε ιερούς αποθέτες. Συνεπώς αποκλείεται ένα αντικείμενο αφιερωμένο στο ναό της Εφέσου να είχε αφαιρεθεί από κάποιον Έλληνα, αφού μια παρόμοια πράξη θα θεωρείτο βλασφημία.

Η λατρεία της Εφεσίας Αρτέμιδος ήταν πολύ διαδεδομένη στον ελληνικό κόσμο του βόρειου και βορειοδυτικού Πόντου και η επιγραφή, που ερμηνεύθηκε λάθος στις πρώτες δημοσιεύσεις, δηλώνει ότι δεν πρόκειται για αφιέρωμα στο ιερό της Εφέσου, το ένα από τα επτά θαύματα του κόσμου, αλλά για άλλο ιερό στη βόρεια ακτή του Πόντου.

Τα χρονολογικά όρια των ευρημάτων του «θησαυρού» τοποθετούνται από το τέλος του 5ου έως και το γ' τέταρτο του 4ου αιώνα π.Χ. (το πρωιμότερο αντικείμενο είναι το λυχνάρι με την ορνιθόμορφη διακόσμηση, ενώ τα υστερότερα είναι οι περικνημίδες δεύτερου τύπου). Είναι αναμφισβήτητο το γεγονός ότι τα αντικείμενα αυτά «αποθησαυρίστηκαν», αλλά δεν είναι δυνατόν προς το παρόν να διευκρινίσουμε ούτε πότε έγινε η αποθησαύριση ούτε το λόγο της. Με ασφάλεια μπορεί να θεωρηθεί ότι τα αντικείμενα αποτελούν μια αδιαμφισβήτητη απόδειξη της παρουσίας του μακεδονικού στρατού στις περιοχές αυτές.

Απόδοση στα ελληνικά: Άρης Τσαραβόπουλος, Γκέλη Φράγκου

14
Η βιτρίνα με τα αντικείμενα του «Θησαυρού από το Ολανέστι» στην «ερυθρά» αίθουσα του Μουσείου.

15
Το ζευγάρι περικνημίδων FB.10652-8, 9.

16
Η επιγραφή ΠΑΡΜΕ που έχει χαραχτεί και στις δύο περικνημίδες FB.10652-14, 15.

17
Το ζευγάρι περικνημίδων FB.10652-14, 15.

18
Η μία περικνημίδα του ζευγαριού FB.10652-11, 11a.

Σημειώσεις

- ¹ Η πρώτη και μοναδική έως τώρα δημοσίευση του θησαυρού ανήκει στον Σοβιετικό αρχαιολόγο Γ.Π. Σεργκέεβ: Sergeev G.P., «Olonestskii antitsnii klad», *Vestnik drevnei istorii* 2 (1966), σ. 132-142.
- ² Ο θησαυρός μεταφέρθηκε στις αρχές της δεκαετίας του '80 από το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας και Εθνογραφίας του Κισινάου στη συλλογή του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου της Μολδαβίας με γενικό αριθμό καταλόγου FB.10652. Οι φωτογραφίες οφείλονται στην ευγενική παραχώρηση του Γενικού Διευθυντή του Μουσείου, κ. Eugen Sava, και στο φωτογράφο του Μουσείου Iurie Foca, στους οποίους εκφράζουμε ακόμα μια φορά τις ευχαριστίες μας.
- ³ Ο Άγγελος Ματθαίου σημειώνει: Είναι ενδιαφέρον ότι εδώ χρησιμοποιείται η μακρόφωνος δίφθογγος ΗΙ, αντί της συνήθους βραχυφώνου (ΕΙ): ΕΦΕΣΣΕΙΗ.
- ⁴ Ευχαριστούμε και μέσω του κειμένου αυτού τον κ. Άγγελο Ματθαίου για τη συμβολή του στη σωστή ανάγνωση της επιγραφής.

Βιβλιογραφία

- Alexeev 1987: Alexeev A. Iu., «O datah skifskih kourganov Babii Raskopana Mogila», *Soobscenia Gosudarstvenovo Ermitaja* (SGE) 52 (1987), σ. 28-31.
- Goltseva 1966: Goltseva I.V., *Tezaurul antic dela Olănești*, Κισινάου 1989.
- Mikov 1954: Mikov V., *Antichnata grobnitsa pri Kazanlik. Istoriia, arheologija, kraeznanie* Izdatelstvo, Σόφια 1954.
- Sergeev 1966: Sergeev G.P., «Olonestskii antichnii klad», *Vestnik Drevnei Istorii* (VDI) 2 (1966), σ. 132-142.
- Tolstoi / Kondakof 1889: Tolstoi I. / Kondakof I., *Ruskie drevnosti v pamiatnikah iskustva*, τόμ. 1, Αγία Πετρούπολη 1889.
- von Graeve 1970: von Graeve V., *Der Alexandersarkophag und seine Werkstatt*, Βερολίνο 1970, σ. 28.32-35.